

Чому Центральна Азія не зможе задовольнити енергетичні потреби Європи

На перший погляд, Центральна Азія могла б компенсувати втрати від експорту російських енергоресурсів до Європи. Але це малоймовірно.

У зв'язку з війною в Україні та розладом в енергетичних відносинах між Європою та Росією, який настав після цього, питання поставок до ЄС таких необхідних енергетичних ресурсів набуло нової проблематики. Євросоюз загнав себе в глухий кут через багаторічну надмірну залежність від російського газу і неготовність до перебоїв з його поставками. Тепер союз активно шукає альтернативних партнерів, модернізує інфраструктуру і навіть відновлює роботу вугільних електростанцій, що ставить під загрозу його екологічні зобов'язання.

Держави Центральної Азії, що мають великі запаси вуглеводнів, входять до числа потенційних джерел, здатних поповнити нестачу російських енергоресурсів у Європі. Відносини між ЄС і Центральною Азією будуються на енергетичних зв'язках з акцентом на торгівлі, дані про яку показують переважання експорту природних ресурсів. Таким чином, країни Центральної Азії могли б частково компенсувати втрати від експорту російських вуглеводнів до Європи. Проте ця ймовірність дуже невелика. І причина не в недостатньому прогресі в демократичних реформах у Центральній Азії, а в прагматичних і комерційних рішеннях, ухвалених кілька десятиліть тому.

Негайне енергопостачання з ЦА залишається малоймовірним

Коли ми говоримо про Центральну Азію як про постачальника енергоресурсів до Європи, то найчастіше маємо на увазі Казахстан і, можливо, Туркменістан. Останній вже частково присутній у

структурі європейського енергоімпорту, Казахстан ще не реалізував свій потенціал. Щоб доставити в Європу додаткові ресурси з цих країн, потрібно шукати вільні потужності. Наприклад, видобуток енергоносіїв у Казахстані вже працює на максимальну потужність, водночас 80 відсотків нафти з Казахстану проходить через Каспійський трубопровідний консорціум (КТК), а можливість збільшити поставки через трубопровід «Дружба» досить обмежена, незважаючи на регулярні перемовини з Німеччиною та Польщею. Крім того, в 2022 році країна зіткнулася з деякими проблемами під час експорту вуглеводнів на міжнародні ринки трубопроводами, що проходять через Росію, через закриття портових споруд у Новоросійську.

Залежність від російських трубопроводів, що зв'язують Казахстан і Європу, ставить країну в хитке положення: це не сприяє готовності європейських держав розірвати зв'язки з Москвою, а також не дає можливості сформувати альтернативні маршрути транспортування середньоазіатської нафти і газу в короткостроковій перспективі. Крім того, незважаючи на величезні запаси і розробку нових родовищ, інвестиції в подальшу розвідку в Казахстані останніми роками скоротилися. На думку деяких фахівців у цій галузі, це відповідає світовим тенденціям в енергетиці через низькі ціни на нафту, а також несприятливий інвестиційний клімат у країні.

*Оскільки країни
Центральної Азії
географічно віддалені від
європейських ринків і не
мають прямого виходу до
міжнародних вод,
трубопроводи є єдиним
можливим рішенням для
транспортування
енергоресурсів*

Наразі Туркменістан безпосередньо не постачає природний газ на західні ринки, оскільки його основними напрямками експорту залишаються Китай і Росія, а також – у меншій кількості – інші країни Центральної Азії. Угода про своп, підписана між Азербайджаном, Іраном і Туркменістаном 2021 року, передбачає постачання 2 млрд куб. м туркменського газу до Ірану, що надалі забезпечує постачання еквівалентного обсягу газу до Азербайджану. Це відкрило можливість полегшити продаж туркменського газу на європейські ринки. Про такі домовленості президент Ердоган додатково заявив на тристоронній зустрічі з керівництвом Туркменістану та Азербайджану 14 грудня 2022 року.

Якщо негайне збільшення поставок з Казахстану і Туркменістану в Європу є малоімовірним, чи можлива середньострокова або довгострокова співпраця? Зрештою все зводиться до транспортних

маршрутів та інфраструктури. Оскільки країни Центральної Азії географічно віддалені від європейських ринків і не мають прямого виходу до міжнародних вод, трубопроводи стають єдиним можливим рішенням для транспортування енергоресурсів.

Залежність від рішень, ухвалених десятки років тому

Відповідь на поставлене вище запитання слід шукати в минулому – близько 20 років тому. Вікно можливостей для будівництва трубопровідної інфраструктури між двома країнами закрилося, коли ЄС віддав перевагу відносинам з Росією, які відновилися, а також через прагматичний підхід до дешевшого газу північного сусіда. Всупереч поширеній думці, ЄС передбачав проблеми, пов'язані з надмірною залежністю від постачань енергоресурсів з Росії, і розглядав можливість диверсифікації партнерів ще в 2006 році, коли виникли перші суперечки між Україною і Росією з приводу транзиту газу. Саме тоді пожвавився інтерес до проекту Транскаспійського трубопроводу (вперше запропонованого на початку 1990-х років). Незважаючи на численні зустрічі та переговори, проєкт так і не був реалізований. Аналогічна ситуація повторилася в 2008 році, а потім в 2014-му, коли напруженість у відносинах із Росією з приводу поставок газу загострилася. Важливо зазначити, що, оскільки правовий статус Каспійського моря на той час ще не був остаточно визначений, Росія та Іран були категорично проти ідеї будь-якого проєкту Транскаспійського трубопроводу, адже він явно зменшував їхній вплив як транзитних шляхів для країн Центральної Азії.

Поки тривало обговорення проєкту Транскаспійського трубопроводу, виникали й інші експортні маршрути. Відкриття газового родовища Шах-Деніз біля берегів Азербайджану і, як наслідок, робота над залізничними та трубопровідними маршрутами через Грузію і Туреччину знизили пріоритет ресурсів із Центральної Азії. Останньою подією у фокусі ЄС з погляду стратегії енергетичної диверсифікації стало рішення про будівництво Трансадриатичного (TAP) і Трансанатолійського (TANAP) маршрутів і, нарешті, Південного газового коридору (SGC). Це поставило потенціал країн Центральної Азії щодо поставок до Європи в залежність від цих маршрутів, а це означає, що їм зрештою доведеться доставляти нафту на об'єкти в Азербайджані з використанням танкерів. Але оскільки прямого трубопроводу, що зв'яже Туркменістан з Азербайджаном, немає, було б фінансово невигідно доставляти танкерами скраплений природний газ, який дуже дорогий і, отже, неконкурентоспроможний. Ба більше, пріоритетність TAP, TANAP і SGC забила останній цвях у кришку труни іншого трубопровідного

проекту з доставки ресурсів Центральної Азії до Європи – трубопроводу «Набукко».

Ситуацію не слід розглядати як безвихідну для співробітництва між ЄС і Центральною Азією, вона може мотивувати більш стійке і перспективне партнерство в галузі чистої енергетики

Зміщення акценту ЄС у бік Південного Кавказу не є дивним, оскільки цей регіон є частиною проекту Європейського сусідства і набагато ближчий географічно. В умовах нинішньої енергетичної кризи і гострої потреби в додаткових енергоресурсах ЄС перебуває в складному становищі. Історичний брак інвестицій у трубопровідну інфраструктуру на Каспійському морі означає, що додаткові ресурси з Центральної Азії не вдасться доставити за короткий термін. І більш важливим є те, що навіть за малоімовірного сценарію початку будівництва Транскаспійського трубопроводу в найближчому майбутньому знадобиться не менше 10 років, щоб доставити енергоресурси Центральної Азії на європейські ринки. Зобов'язання ЄС щодо нульових викидів, плани декарбонізації та запровадження податку на викиди вуглецю 2026 року ставлять під велике питання життєздатність такого трубопроводу загалом.

Однак ситуацію не слід розглядати як безвихідну для співпраці між ЄС і Центральною Азією. Навпаки, вона може мотивувати більш стійке і перспективне партнерство в галузі чистої енергетики. Робота, яка вже проводиться в галузі відновлюваних джерел енергії, зеленого водню та енергоефективності в регіоні за підтримки ЄС, є позитивною ознакою багатообіцяючих відносин у галузі енергетики в майбутньому. Зокрема, з урахуванням прагматичного повороту в зовнішній політиці ЄС щодо Центральної Азії – коли увага зосереджена на посиленні безпеки, економічного та енергетичного співробітництва з урахуванням геоекономічного та геополітичного ландшафту в регіоні загалом – розвиток спільних енергетичних проектів допоможе зміцнити співпрацю між регіонами. Вкрай важливо пам'ятати про уроки минулого і не втрачати стратегічно важливі можливості.

Алія Цхай

Д-р Алія Цхай (Aliya Tskhay) працює науковою співробітницею у Сент-Ендрюському університеті. Вона досліджує цілі досягнення нульового рівня викидів, технології з негативним викидом вуглецю і перехід до відновлюваної енергетики.

